Tvrze a hrádky na Strakonicku

(Zpráva k povrchovému průzkumu)

FRANTIŠEK KAŠIČKA–BOŘIVOJ NECHVÁTAL

Drobná opevněná feudální sídla na české vesnici, případně při malém městečku, označovaná jako tvrze a hrádky, tvoří pozoruhodnou kategorii naší středověké a renesanční stavební produkce, jejíž studium je dosud v samých počátcích. Situace a vesměs skromnější podoba těchto staveb vedla v pozdějším novověku často k jejich adaptacím na sýpky nebo jiná hospodářská zařízení, v některých případech se staly součástí mladších zámečků, mnohdy zanikly docela a jejich místo připomínají pouze zbytky zemních valů, nebo jen místní označení, písemné zprávy či ústní tradice.

V hranicích dnešního strakonického okresu – v oblastech kolem Strakonic, Volyně, Blatné a Vodňan je doloženo více než 90 hrádků a tvrzí, z nichž se zachovalo několik význačných objektů, patřících mezi čelné reprezentanty tohoto stavebního druhu. Vedle dochované stavební podoby těchto objektů a jejich zbytků není často bez významu ani jejich poloha a charakteristické působení v obrazu české krajiny.

Nejstarší známé doklady feudálních sídel na Strakonicku představuje zejména fragment románské „kaple" na hradu Blatná a nálezy zjištěné archeologickým výzkumem při jižním boku kostela sv. Martina v Radomyšli. U ostatních románských kostelíků v oblasti nebyly stopy sídel dosud nalezeny. Poněkud zvláštní postavení zaujímá tvrziště Srdov na břehu Otavy západně od Štěkně, kde povrchový sběr s nálezy silnostěnných střepů z nádob a zásobnic dokládá osídlení rovněž ještě z 12.–13. století. Na samém rozmezí románského a gotického slohu se od vesnické zástavby dnešního okresu výrazněji odlišují zejména již jmenovaná Blatná a Radomyšl, dále pak Strakonice a Volyně, kde starší archeologický výzkum zachytil doklady kamenného sídla ze 13. století. V témže století zřejmě vyrostl i hrádek na „Slepičí hoře" u Bělčic, zatím blíže archeologicky nezkoumaný.

Jinak byla malá feudální sídla na Strakonicku ve 13. století převážně asi dřevěná – teprve 14. století je tu dobou výstavby řady nových kamenných tvrzí. Původ ve 14. století mají např. věžová jádra tvrzí v Buzicích a v Dobrši. Pravděpodobně z 2. poloviny 14. století je i dochovaná věž s přilehlými úseky hradeb v Doubravici u Volyně, s obytnou místností se zbytky krbu v nejvyšším patře. Typ hrádku s věžovým donjonem zhruba uprostřed opevněného obvodu reprezentuje Křikava, založená snad v první polovině 14. století a zaniklá již ve století následujícím.

Z palácových dispozic tvrzí na Strakonicku vyniká zejména mohutný objekt tvrze ve Volyni, vyrostlý do dnešního rozsahu v několika fázích nepochybně ještě do husitské revoluce. Počátky ve 14. století má i tzv. „Starý zámek" v Libějovicích, jehož čtyřkřídlá dispozice se svým rozsahem blíží rovněž podobě hradu, dále pak tvrze v Kadově, Thořovicích, Lnářích, zřejmě i ve Škvořeticích a jinde.

Patnácté století přineslo další zvýšení počtu těchto staveb a současně přestavby, dostavby a rozšiřování objektů starších. Pozdně gotický původ lze prokázat

1. Doubravice u Volyně – obytná věž tvrze, založená patrně v polovině 14. století.

2. Tzv. Starý zámek ve Lnářích, pův. středověká tvrz, upravovaná v pozdní gotice a renesanci.

3. Nárožní věž pozdněgotického opevnění areálu tvrze v Drahonicích.

4. Špýchar hospodářského příslušenství tvrze v Řepici, z doby po roce 1500.

u dochovaných tvrzí či jejich zbytků v Cehnici, Hostišovicích, Sedlici, Ohrazenicích, v Řepici a na několika dalších místech. V Drahonicích se uchovala z rozlehlé tvrze masívní válcová věž vnějšího obranného systému se zbytkem přilehlé hradby.

Prozatím jen velmi malá pozornost se dosud věnovala tvrzím v období renesance. Toto slohové období se na Strakonicku neuplatnilo nějakým velkorysejším počinem – hlavní směr stavebního úsilí se soustředil na zvýšení úrovně obývání velkého množství zdejších tvrzí. V tomto smyslu jsou radikálně přestavovány a dostavovány např. tvrze v Dobrši, Libějovicích, Lnářích, Hostišovicích, Kadově a Tažovicích. Kolem poloviny 16. století byla přestavována tvrz ve Thořovicích na honosné čtyřkřídlé sídlo, zdobené bohatým sgrafitovým dekorem s figurálními a ornamentálními motivy. V Sedlici se v 16. století starší tvrz rozšířila do podoby trojkřídlého zámečku s ohrazeným předdvořím, chráněného obvodovými vodními příkopy, valy a rybníčkem. Ve výjimečný renesanční soubor bylo přebudováno sídlo Hodějovských v Řepici u Strakonic, které se však dochovalo jen v torzech. Mimořádnost stavebních zásahů v 16. století tu dokládá jen masívní špýchar s patrovými štíty, nárožní věže „botanické zahrady", renesanční štít přízemního hospodářského stavení a nesouvislé fragmenty dalších objektů v jednotlivých usedlostech jádra dnešní osady.

Mezi nečetné novostavby patří zvláště tvrz – panský dům v Bratronicích u Záboří z poslední čtvrtiny 16. století a tvrz ve starobylé vesnici Pole, připomínané již v roce 1227 jako majetek pražského svatojiřského kláštera. Malé feudální sídlo postavené v nároží dvorce na přelomu 16. a 17. století bylo sice tehdy jmenováno jako tvrz, má však již vlastně charakter menšího zámečku, zcela bez pevnostních prvků. Jeho členité ctážové štíty dodnes dominují nad zástavbou obce i v širších krajinných pohledech.

Třicetiletá válka znamenala i v této části Čech zánik výchozí funkce většiny tvrzí a řada z nich se často již v 17. století přestavuje k hospodářskému využití, především na sýpky.

Povrchový průzkum jednotlivých lokalit soustředil informace o současném stavu objektů v konfrontaci se starší literaturou, obrazovou dokumentací i mapovými podklady. V práci se podařilo sestavit patrně úplný přehled a nastínit vývojové podoby drobných feudálních sídel na Strakonicku v období od 13. do 17. století, který budoucí archeologické výzkumy, případně průzkumy hloubkové a detailní studium archívních pramenů samozřejmě doplní o další významné podrobnosti. Výsledky povrchového průzkumu rozšiřují dnešní znalosti o charakteru a podobě tohoto specifického stavebního typu a v řadě případů korigují či upřesňují tvrzení starší literatury.

Literatura a prameny

CDB I, II, III, IV/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (ed. G. Friedrich, Z. Kristen, J. Šebánek–S. Dušková). Praha 1904, 1912, 1943, 1962.

Boháč, Z., 1972: Patrocinia románských kostelů, HG 8, 31–52.

Braun, V., 1968: Památky strakonického okresu. Strakonice.

Dubský, B., 1949: Pravěk jižních Čech, Blatná.

Hlaváček, I., 1972: Český panovník a jižní Čechy v době předhusitské, JSH XLI/1, 1–18.

Kašička, F.–Nechvátal, B., 1983: K počátkům středověké architektury v jihozápadních Čechách – Radomyšl u Strakonic, Umění XXXI, 193–213.

Kašička, F.–Nechvátal, B., 1983: Radomyšl, proměny městečka, Strakonice.

Kavka, F., 1965: Jižní Čechy pozdně gotické, historická skica, in: Jihočeská pozdní gotika 1450 až 1530, 19–43, Hluboká.

Kuthan, J., 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, 2. vyd. České Budějovice.

Mencl, V., 1958: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, ZPP XVIII, 133–146
Mencl, V., 1965: Panské tribuny v naší románské architektuře, Umění XIII, 29–62.
Mencl, V.–Benešovská, Kl.–Soukupová, H., 1978: Předrománská a románská architektura v západních Čechách, Plzeň.
Menclová, D., 1972: České hrady I–II. Praha.
Merhautová, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách, Praha.
Michálek, J., 1978: Pravěk Strakonicka, Strakonice.
Michálek, J.–Fröhlich, J., 1979: Archeologické nemovité památky v okrese Strakonice, České Budějovice–Strakonice.
Novotný, V., 1912–1928: České dějiny I/1–3. Praha.
Nový, R., 1972: Přemyslovský stát 11. a 12. století, Praha.
Sedláček, A., 1908: Místopisný slovník království Českého, Praha.
Sedláček, A., 1926: Děje Prácheňského kraje, Písek.
Sedláček, A., 1934: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Písecko, VII. Praha.
Sedláček, A., 1936: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Prácheňsko. XI. Praha.
Sláma, J., 1967: Příspěvek k vnitřní kolonizaci raně středověkých Čech, AR XIX, 433–444.
Šimák, J. V., 1938: České dějiny I/5, Praha.
Šmilauer, Vl., 1960: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha.
Turek, R., 1963: Čechy na úsvitě dějin. Praha.

Zusammenfassung

Festen und kleine Burgen in der Gegend von Strakonice

(Bericht über eine Oberflächenuntersuchung)

In den Grenzen des heutigen Bezirks Strakonice, im Gebiet der Orte Strakonice, Volyně, Blatná und Vodňany, sind mehr als 90 Burgen und Festen belegt, von denen in einigen Fällea wichtige Objekte erhalten blieben. Neben der Baugestalt dieser Objekte und ihrer Überreste ist häufig nicht einmal ihre Lage und charakteristische Wirkung im Landschaftsbild Böhmens bedeutungslos.

Die ältesten bekannten Belege von Feudalsitzen in dieser Gegend sind vor allem das Fragment einer romanischen „Kapelle" auf Burg Blatná und die im Zug der archäologischen Rekognoszierung an der Südseite der St.-Martin-Kirche in Radomyšl geborgenen Funde. Bei den übrigen romanischen Kirchlein des Gebiets wurden Siedlungsspuren bisher nicht entdeckt. Eine Sonderstellung nimmt das Festengelände Srdov am Otava-Ufer westlich von Štěkeň ein, das Besiedlungsspuren aus dem 12. bis 13. Jahrhunderts erkennen läßt. An der Grenze des romanischen und gotischen Stils heben sich von der heutigen dörflichen Verbauung des Bezirks vor allem Blatná und Radomyšl, weiters Strakonice und Volyně deutlich ab. In dieser Zeit ist offenbar auch der Hausberg auf Slepičí hora bei Bělčice entstanden, der bisher archäologisch noch nicht untersucht wurde.

Die kleinen Feudalsitze der Gegend von Strakonice waren im 13. Jahrhundert wohl überwiegend aus Holz gebaut – erst das 14. Jahrhundert ist die Zeit der Errichtung steinerner Festen. In diesem Jahrhundert entstanden z. B. die Turmkerne der Festen in Buzice und Dobříš. Aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts blieb ein Turm mit den angrenzenden Schanzenabschnitten in Doubravice bei Volyně erhalten. Einen Hausbergtyp mit turmartigem Donjon inmitten des befestigten Ensembles stellt das in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts gegründete Křikava vor.

Unter den Palastdispositionen der Festen dieser Gegend ragt das mächtige Objekt in Volyně her vor, das in mehreren Phasen noch in der vorhussitischen Zeit entstanden ist. Im 14. Jahrhundert wurzelt auch die Starý zámek genannte Feste in Libějovice, deren vierflügelige Disposition sich dem Burggrundriß nähert, außerdem die Festen in Kadov, Thořovice, Lnáře, Škvořetice u.a.

Das 15. Jahrhundert brachte eine erhöhte Zahl solcher Bauten und zahlreiche Umbauten. Spätgotischen Ursprung kann man bei Festen oder deren Überresten in Cehnice, Hostišovice, Sedlice, Ohrazenice, Řepice u.a. nachweisen. Der Renaissancestil ist im Bezirk Strakonice weniger deutlich zur Geltung gekommen. Umgebaut oder zu Ende gebaut wurden die Festen in Dobříš, Libějovice, Lnáře, Hostičovice, Kadov und Tažovice. Um die Mitte des 16. Jahrhunderts wurde die Feste in Thořovice zu einem vierflügeligen Sitz umgebaut und mit figuralen und ornamentalen Motiven in Sgrafittotechnik versehen. In Sedlice wurde im 16. Jahrhundert die ältere Feste zu einem dreiflügeligen Schlösschen erweitert. Zu einem Renaissance-Ensemble baute man den Sitz der Herren von Hodějovský in Řepice bei Strakonice um, der jedoch nur in Torsi erhalten blieb, wie unzusammenhängende Fragmente in den einzelnen Gehöften des Kerns der heutigen Siedlung bezeugen.

Zu den wenigen Neubauten aus dieser Zeit gehört eine Feste – das Herrenhaus in Bratronice

bei Záboří aus dem letzten Viertel des 16. Jahrhunderts und die Feste im altertümlichen Dorf Pole, die schon im Jahr 1227 als Besitz des Prager St.-Georg-Klosters erwähnt wird.

Der Dreißigjährige Krieg bedeutete auch in diesem Teil Böhmens das Erlöschen der ursprünglichen Festenfunktion und eine Reihe von Festen wurde oft bereits im 17. Jahrhunderts zu landwirtschaftlicher Nutzung umgebaut, vor allem als Speicher.

Die Oberflächensondierung der einzelnen Lokalitäten konzentrierte Informationen über den heutigen Zustand der Objekte in Gegenüberstellung mit der älteren Literatur, der Bilddokumentation und kartographischen Unterlagen. Es gelang in der vorliegenden Arbeit offenbar eine vollständige Übersicht aufzustellen und die Entwicklungsformen der kleinen Feudalsitze in der Gegend von Strakonice vom 13. bis 17. Jahrhundert zu umreißen, die künftige archäologische Untersuchungen, eventuell Tiefensonden und Detailstudien der Archivquellen selbstverständlich um weitere wichtige Einzelheiten ergänzen werden. Dies Ergebnisse der Oberflächensondierungen erweitern die heutigen Kenntnisse über den Charakter und die Form dieses besonderen Bautyps, wobei sie in einer Reihe von Fällen die Behauptungen der älteren Literatur korrigieren oder genauer fassen.

Abbildungen:

1. Doubravice bei Volyně – Wohnturm der Feste, die offenbar um die Mitte des 14. Jahrhunderts erbaut wurde.
2. Sog. Altes Schloß in Lnáře, ursprünglich eine mittelalterliche Feste, die in der Spätgotik und Renaissance hergerichtet wurde.
3. Eckturm der spätgotischen Befestigung des Festenareals in Drahonice.
4. Speicher des Wirtschaftszubehörs der Feste in Řepice, aus der Zeit nach dem Jahr 1500.